Literatuur over Slavernij

Slaven uit West Afrika op

Van onderlinge Europese oorlogen en twisten werden de koloniën vaak tegen hun wil en belang de dupe. Zo ook met de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) met Nederland - Engeland tegenover Frankrijk - Spanje, waar de eilanden vooral te lijden hadden onder kaapvaart en zeeroof, zoals toen de Franse vlootvoogd Jacques Cassard de Nederlands Caribische eilanden Sint Eustatius en Curaçao binnenviel. De Europese vijandelijkheden werden besloten met de Vrede van Utrecht op 11 april 1713 en andermaal in juni 1714.

DOOR WIM RUTGERS

De Spaanse Successieoorlog had belangrijke gevolgen voor de eilanden, niet alleen de economische aderlating als het gevolg van brandstichting en plundering, maar vooral ook in de vorm van het Nederlands-Spaanse vredesverdrag van 1714 waarbij de Nederlandse Caribische eilanden nogmaals - net als in 1648 aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog van 1568-1648 - door Spanje tot onvervreemdbaar gebied van de Republiek werden verklaard. De Vrede van Utrecht betekende ook het einde van het asiento en de Nederlandse dominantie in de gruwelijke slavenhandel van West-Afrika naar Amerika, waarbij Curaçao als handelsdepot van de slaven een belangrijk scharnierpunt was. In deze bijdrage staat de literaire verwerking van de slavernijproblematiek centraal. Welk beeld geven lokale literaire teksten uit verleden en heden van het thema slavernij?

In tegenstelling tot de oratuur, die de stem van de slaven zelf vertolkt, beschrijft de literatuur de visie van de koloniale macht, met nu en dan een schaarse tegenstem.

Ten tijde van de oorlog aan het begin van de 18e eeuw klonk zo'n tegenstem bij monde van een Spaanse priester Michael Alexius Schabel, waarna een oorverdovend stilzwijgen heerste tot de grote slavenopstand op Curaçao in 1795. Vanaf dat moment komen in de literatuurgeschiedenis schaarse voorbeelden voor waarbij de slavernij motief of thema is. Maar pas na de revolte van 30 mei 1969 zal de aandacht voor de opstand van 1795 een niet meer weg te denken aspect van de lokale literatuur zijn met talrijke teksten in alle drie genres.

Deze bijdrage gaat over literaire verwerking van de slavernijgeschiedenis vanuit de tekstuele, intertekstuele en contextuele imagologie, waarbij de beeldvorming rond de leider van de opstand in 1795 - Tula - centraal staat. Literaire teksten tonen een radicale omkeer van blanke naar zwarte benaderingen en perspectieven, van de koloniale machthebbers naar de gekoloniseerden.

Een tweede belangrijk uitgangspunt van mijn presentatie is de vraag hoe naast historisch onderzoek literaire teksten een specifieke invalshoek tonen. Wat is de specifieke waarde van onderzoek naar literaire teksten naast al het beschikbare historische materiaal?

De tijd van slavernij is geschiedenis op Curaçao, de herinnering eraan is tot vandaag de dag in diverse vormen nog heel levend en actueel.

Een Hollandse koopman met slaven rond 1725.
VERVAARDIGER ANONIEM, COLLECTIE RIJKSMUSEUM

Imagologie en literaire verwerking

In deze bijdrage gaat het om de literaire verwerking en zingeving van het als pijnlijk ervaren verleden, de cultural collective memory in plaats van history.

De grote slavenopstand van 1795 is als onderwerp van literair historische studie bij uitstek geschikt omdat ze tot diverse vormen van fictionele verwerking heeft geleid, contemporain tijdens de periode van de slavernij, vervolgens na de abolitie van 1863 en tenslotte vóór maar vooral ná 30 mei 1969.

In elke verwerkingsfase blijkt de rol van de grote slavenleider Tula steeds weer het ijkpunt. De wijze waarop hij als belangrijke leider van de opstand wordt beschreven staat in deze presentatie daarom centraal. Wie zich tot geschreven bronnen uit een orale op slavernij gebaseerde maatschappij beperkt, beschrijft onvermijdelijk de visies en beelden van de elite. De hier te bespreken geschreven en gepubliceerde teksten gaan óver de slaven, maar zijn nooit die ván de slaven; die bleven stemloos.

Bij de weergave van wat in 1795 heeft plaats gehad gaat het aanvankelijk vooral om de cognitieve verwerking, die - omdat het beeld dat werd opgeroepen vanuit het standpunt van de plantagehouders en slaveneigenaars was, niet dat van de opstandige slaven zelf - wel steeds vergezeld ging van een emotionele en morele lading. Later zien we meer persoonlijke vormen van verwerking en ook kritischer standpunten ten opzichte van het gebeuren door de shift van een wit perspectief van de koloniale macht naar een zwart perspectief van de opstandelingen zelf.

Reacties op de opstand van 1795 en Tula

Tegen het einde van de 18e eeuw kende Curaçao een bevolking van bijna twintigduizend inwoners, van wie ongeveer vierduizend blanken, bijna drieduizend kleurlingen en nagenoeg dertienduizend slaven.

Welk beeld verschaft de contemporaine literatuur bij een tekstuele analyse?

Er is een dagboek van Bartholomeus Senior die de gebeurtenissen uit de eerste hand een fei telijk verslag geeft. Eveneens ui de eerste hand is het uitermat interessante verslag van pater Jacobus Schinck die de opstandig slaven op 19 augustus op plantage Port Sint Marie opzoekt er *probeert deze over te halen zich* weer aan hun meesters te onderwerpen door hen 'vergiffeniss voor 't gepasseerde' te beloven Hij spreekt met kapitein Tula er wijst hem als 'hunnen pastor' op de onmogelijkheid op het klein kale eiland te vluchten en op d 'ongelukken en onheilen' di hun te wachten staan. Vervolgens krijgt Tula in het versla van de pastoor uitgebreid he woord. „Wij zijn al te zeer mishandeld, wij zoeken niemand kwaad te doen, maar zoeken onze vrijheid, de fransche negers hebben hunne vrijdom bekoomen, Holland is ingenomen door de franschen, vervolgens moeten wij hier ook vrij zijn ..."

Beroemd zijn achteraf d woorden van Tula geworden zoals die door Schinck zijn opgetekend: „Heer Pater koomen all menschen niet voort uit een vader Adam en Eva? (...) O Goddelijke Majesteit! O Suijverst Geest! Is 't dan Uwen wil dat wi zoo mishandelt worden!" In d woorden van de pater komt Tul met een sluitende argumentati rond de politieke toestand Nederland is immers een dee van Frankrijk geworden en daarom horen de slaven nu vrij t zijn: „de fransche negers hebben hunne vrijdom bekoomen, Holland is ingenomen door de franschen, vervolgens moeten wi ook hier vrij zijn." Het is van belang op te merken dat de weergave van pastoor Schinck het enige historische document is waarin we Tula zelf horen spreken. D opstand werd met moeite neergeslagen en de rebellen werden zwaar en wreed gestraft.

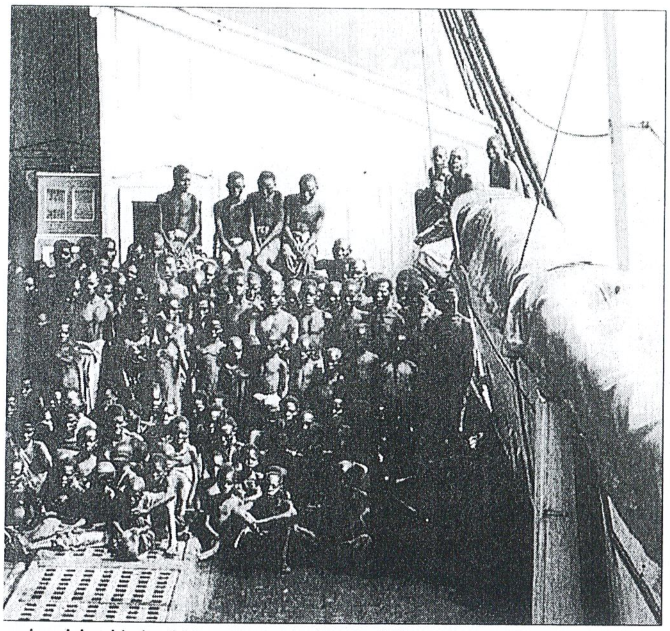

en handelsschip in 1866 op weg naar de Verenigde Staten.

Aankomst van een nieuwe gouverneur in de haven met de S. S. Oranje Nassau.

FOTO ROBERT SOUBLETTE

In de romantropologische 19e eeuwse werken van Nederlanders die voor kortere of langere tijd op het eiland woonden, komen we diverse standpunten tegen. Vaak besteedden ze in hun beschrijvingen van land en volk enige aandacht aan rasrelaties en het probleem van de slavernij, zoals de onderwijzer Gerrit Gijsbert van Paddenburgh, de militair H.J. Abbring en dominee G.B. Bosch.

Steeds weer wordt in deze romantropologische werken het gebeuren in 1795 beschreven, zoals het in de overlevering bekend was. Vergelijking van deze teksten demonstreert de intertekstuele verschillen, wat er wel dan niet vermeld wordt en hoe dat beschreven wordt. Men kan ervan uitgaan dat veel auteurs elkaar naschreven of althans het werk van voorgangers als bron gebruikten. Auteurs gaven hun persoonlijke standpunt door het al dan niet uitvoerig vermelden van bijzonderheden en door hun woordkeus. Zo werden aanvankelijk de opgelegde straffen vergoelijkt als normaal voor de tijd of werd er juist sterke afschuw over uitgesproken. Zo werden de opstandelingen afgeschilderd als onmensen of juist als nobele wilden en weerloze, zachtzinnige slaven en werd de revolte onverbiddelijk veroordeeld, vergoelijkt als begrijpelijk of als logisch gevolg gezien voor de vrijheidsdrang die in elk mens van nature aanwezig is.

Het blijkt niet mogelijk daarin een chronologische lijn te construeren, gebaseerd op positie van de auteur en temporele afstand tot het gebeuren, al was het maar om het geringe getal van de bronnen. In het algemeen zou men verwachten dat naarmate de tijd voortschrijdt de standpunten kritischer worden, zoals over de wrede strafmaat die werd uitgesproken. De conclusie kan niet anders zijn dan dat de standpunten als het resultaat van de diverse ingenomen perspectieven in feite meer zeggen over de koloniale schrijvers zelf dan over het door hen beschreven historische personage Tula.

Lokale reacties op de abolitie in 1863 en daarna

Op 1 juli 1863 werd de slavernij in de kolonie officieel afgeschaft, wat de bevrijding van 6.751 tot slaaf gemaakten betekende. Er werd evenwel bepaald dat deze ex-slaven nog tien jaar diensten voor hun vroegere meesters dienden te verrichten, zij het nu tegen betaling. De abolitie werd daardoor niet als emancipatie gezien, maar als een maatregel waarvan alleen de shons beter werden wegens de financiële compensatie die ze ontvingen.

Na de emancipatie tot in de eerste helft van de 20e eeuw was de literatuur over Tula schaars, maar toch vinden we als uitzondering in M.A. Fraai: Un huerfano een ontboezeming over vrijheid, waarbij herinnerd wordt aan de slavenopstand van 1795 en de leidende rol van Tula als een van de vier aanvoerders daarin.

Op 30 mei 1969 brak er op Curaçao - na een lange incubatietijd van onrust - een staking uit die in brandstichting en plundering eindigde en een groot deel van Willemstad tot een rokende puinhoop maakte. De arbeiders pikten het niet langer sociaal en economisch altijd achter in de rij te moeten staan. Na deze 'revolutie' kwam er een lawine los van historische teksten over slavernij waarbij de slavenopstand van 1795 en de aanvoerder daarvan Tula (na lange tijd) opnieuw centraal stond.

Het gaat deze auteurs niet meer zozeer om de cognitieve verwerking (die is er ook nog) maar nu vooral de emotionele en morele verwerking van een heroïsche historische gebeurtenis die met de actuele strijd van sociale erkenning verbonden werd. Tula werd van de negatieve kwalificatie rebel bevrijd en tot nationale held uitgeroepen. In plaats van het blanke perspectief ontstond een zwart perspectief, waarbij fel protest opklonk vanuit de tot slaaf gemaakte als centrale personage die het durft op te nemen tegen de shon. Daarbij werden alle drie genres, toneel, proza en poëzie gebruikt.

In de grote Papiamentstalige historische roman van Guillermo E. Rosario, E rais ku no ke muri (1969), over de slavernij en de grote opstand van 1795, staan de Afro-Curaçaose mens en cultuur centraal, waarbij Tula figureerde als hoofdpersoon.

Pacheco Domacasse, Tula, un drama historiko, e rebelion di 1795 (1975) is een toneelstuk dat de grote slavenopstand van 17 augustus 1795 verbeeldt in de geest van de revolte van 30 mei 1969. Het stuk ademt de geest van die tijd in zijn felle toonzetting, emotie en zwart-wittegenstellingen.

In later jaren na 1969 ontstond toch vooral het gevoel dat het nog stevig schort aan de praktische realisatie van de ideeën van recht en vrijheid waar Tula voor stond. Dichters als Nicolas Piña Lampe, Elis Juliana, Reginald Recordina, Yerba Seku, Carel de Haseth en Mickey Hart verwoorden visies op het slavernijverleden die uiteenlopen van verontwaardiging en aanklacht naar pogingen tot verzoening en heling van een pijnlijke historische periode die haar schaduwen tot vandaag de dag nog steeds vooruitwerpt. De literatuur helpt het verwerkingsproces met haar specifieke mogelijkheden.

In voorbeelden van moderne poëzie geldt Tula steeds als nationaal symbool, als personificatie en als rolmodel van zelfbewustzijn, identiteit en vrijheid. Tula is onmiskenbaar de nationale held bij uitstek geworden en wordt nu ook als zodanig erkend.

Deze tekst is een verkorte versie van de lezing die Rutgers hield tijden de 36ste Jaarlijkse Conferentie begin juni van de Caribbean Studies Association (CSA) in het World Trade Center op Curaçao.

De Spaanse Successieoorlog had belangrijke gevolgen voor de eilanden, niet alleen de economische aderlating als het gevolg van brandstichting en plundering, maar vooral ook in de vorm van het Nederlands-Spaanse vredesverdrag van 1714 waarbij de Nederlandse Caribische eilanden door Spanje tot onvervreemdbaar gebied van de Republiek werden verklaard.